

bağbahçe

ÇEVRE BAHÇE ÇİÇEK DERGİSİ SAYI: 46 MART-NİSAN 2013 FİYATI: 5 TL

İlkbahar Çiçekleri

Begonya (*Begonia semperflorens*)

Mine çiçeği (*Verbena x hybrida*)

Şebboy (*Matthiola incana*)

Isparta gülü

(*Rosa damascena*)

NGBB SOĞANLI BİTKİLER KOLEKSİYONU

Acıığdem (*Colchicum*) II.

İlkbaharda Bahçe ve Bitkiler

NGBB'DE İLKBAHAR
Mevsimlik alanların
tasarımı

DOĞADAN MUTFAĞA
Yenilebilir Bitkiler

TÜRKİYE'NİN TEHDİT ALTINDAKİ BİTKİLERİ

İspir çingırağı (*Campanula troegerae*)

Tuğgeveni (*Astragalus trichostigma*)

Türkiye'nin Gevenleri

Efe geveni (*Astragalus akmanii*)

Şah geveni (*Astragalus aytatchii*)

Sultan geveni (*Astragalus dumanii*)

Sarı geven (*Astragalus flavescens*)

Koçak geveni (*Astragalus kochakii*)

Kemaliye geveni (*Astragalus xylobasis*)

Isparta gülü

(*Rosa damascena* Mill.)

Gül (*Rosa*), Gülgiller (Rosaceae) ailesinden, dünyada 100'den fazla türü ve sayısız bahçe varyetesi (kültivarı) bulunan, dikenli çalılar ile sarmaşıklardan oluşan önemli bir cinstir. Türkiye florasında 24 türü kayıtlıdır. Fosil kayıtlardan, bitkinin 40 milyon yıl önce oluştuğu anlaşılır. Mezopotamya'daki çivi yazısı tabletlere göre, 5 bin yıldır bilinmekte ve kullanılmakta; Asur tabletlerinde de gül ve gülsuyundan bahsedilmektedir. O tarihlerde hangi gül türünün kullanıldığı bilinmese de bölgede yetişen ve kokulu olan muhtemel türler şunlardır; "*Rosa damascena* Mill.", "*Rosa gallica* L.", "*Rosa centifolia* L.", "*Rosa moschata* J.Herrm."

Tarihte gül

Eski Mısır, Girit, Hitit uygarlıkları gülün tıbbi ve kozmetik özelliklerinin farkındaydı.

Yunan mitolojisinde önemli yeri olan gül, aşk tanrıçası Afrodit'in sembolüdür. Aşk ve ihtiras tanrısı Eros, sessizlik tanrısı Harpokrates'e gül verdiği için, sessizlik ve gizliliğin de sembolü sayılır. Çiçek tanrıçası Kloris, başında gül tacıyla temsil edilir.

Grek tarihçi Herodot'a göre, Frigya kralı Midas MÖ 700 yıllarında Eskişehir yakınlarındaki sarayının bahçesinde gül yetiştirirdi ve Pers ordusuna yenildikten sonra, Makedonya'ya kaçarken yanında gül fideleri de götürmüştü. Bu türün, Anadolu'da "kral gülü" veya "yediveren şam gülü" adıyla bilinen "*Rosa damascena* var. *semperflorens*" olduğu kabul edilir.

Çinli Filozof Konfüçyus (MÖ 551-479), Zhou hanedanı döneminde, imparatorluk sarayında gül bahçeleri oluşturulduğunu; saray kütüphanesinde gül ve gül yetiştiriciliği hakkında, altıyüzden fazla kitap bulunduğunu yazar.

Botanikçilerin babası addedilen ve MÖ 300'de yaşamış olan Theophrastus, beş petalliden yüz petalliyeye kadar çok çeşitli gül varyetelerinin betimlemesini yapmıştır.

Romalı Plinius (MS 23-79), gülün büzücü (astrenjan) özelliğinden bahsederek çiçeklerinin baş, kulak, dişeti, boğaz, mide, anüs, rahim şikayetlerinde yararlı olduğunu belirtir.

Plinius'a göre sulu sirkede bekletilen çiçekleri, kadınlarda akıntılar ve kan tükürmeyi keser; tohumlarından hazırlanan sıvı krem (liniment), diş ağrılarına iyi gelir ve idrar söktürücüdür; çiçeklerinin koklanması, beyin temizliği sağlar.

Gülün serinletici ve astrenjan özelliklerini anlatan Dioskorides (MS 40-90), çiçekleri şarapla kaynatılarak hazırlanan sıvının baş ağrısı

ve göz, kulak, dişeti, anüs, rahim şikayetlerinde yararlı olduğunu; kurutulduktan sonra toz halinde, dişeti ağrılarında kullanıldığını açıklar.

Suriye’de 4. yüzyılda yazılmış bir kaynağa göre, gül haricen göz, ağız, karaciğer (yakı olarak) rahatsızlıkları ile ağız kokusu ve deri iltihabında; dahilen de göğüs ve mide rahatsızlıklarında yararlıdır.

Geleneksel Hint tıbbı “Ayurveda”, gül tomurcuklarının kalp ve beyni güçlendirdiğini; gül petallerinin, rahim kanamasını durdurduğunu ve ağız yaralarını iyileştirdiğini belirtir.

MS 11. yüzyılda yaşamış olan İbni Sina, “Tıbbın Kanunu” adlı eserinde, gül kokusunun kalp ve beyin üzerindeki yararlı etkilerinden bahseder.

Ortaçağ Avrupası’nda, “*sub rosa*” (gül altında) adıyla yapılan diplomatik toplantılarda, gizlilik ve sır saklamanın sembolü olarak odanın tepesine gül asılması gelenektir.

Gül ürünleri

Gülyağı ve gülsuyu, taze gül çiçeklerinin su ile damıtılması sonucu elde edilir. 1 kg gülyağı elde etmek için, 3,5-4 ton taze gül damıtılır. Gülyağı, karakteristik gül kokulu uçucu yağdır. Yağı alındıktan sonra elde kalan yağaltı suyu, gül suyudur.

Antik çağda yazılan eserlere göre, gülyağı gül çiçeklerinin damıtılmasıyla değil; gül çiçeklerinin zeytinyağı gibi sabit yağda bekletilmesiyle elde edilirdi. Gülsuyu ise güllerin suyla kaynatılmasıyla hazırlanırdı.

Gülyağı ve gülsuyu üretiminde kullanılmak üzere yetiştirilen “*Rosa damascena* var. *trigintipetala*” (otuz petalli şam gülü), Türkiye’de doğal olarak yetişen “*Rosa gallica*” ile “*Rosa phoenicia*”nın doğal melezi olarak kabul edilir.

Gülyağı ve gülsuyu dışında diğer gül ürünlerinden “gül konkreti”,

taze güllerin “n-hekzan” ile ekstraksiyonu sonucunda üretilir. Balmumu kıvamında ve rengindedir. “Gül absölüsü”, gül konkretinin etanolla ekstraksiyonuyla elde edilen, uçucu yağ kıvamında koyu renkli üründür. Ayrıca gül reçeli, gül şurubu, kurutulmuş gül gibi geleneksel ürünler de kullanılır.

Tarım ürünü olan İsparta gülünün en büyük üreticileri, Türkiye ve Bulgaristan’dır. Bu iki ülkenin her biri yılda, yaklaşık 1,5 ton gülyağı üretir; dünyadaki yıllık gülyağı üretimi de 3 tondur.

Türkiye’de gül tarımı ile gülyağı, gülsuyu ve diğer gül ürünlerinin üretimi Isparta, Burdur, Afyon’da yapılır. 2012 yılında toplam 6500 ton gül çiçeği, 60 ton gülsuyu, 6,5 ton gül koncreti, 1-1,1 ton gülyağı üretilmiştir. Organik gül üretimi de yapılmaktadır.

Isparta’da bulunan onbeş gülyağı fabrikasının en büyüğü, bir kooperatif olan “Gülbirlik”tir. Beş fabrikaya sahip olan kuruluşun kozmetik ve gıda ürünleri, “Rosense” adıyla piyasada pazarlanmaktadır.

Gülün tıbbi özellikleri

Gülyağının terkiminde bulunan sitronellol (% 31-44), geraniol (% 9-14), nerol (% 5-11) gibi oksijenli monoterpenler ile nonadekan (% 8-15), nonadeken (% 2-5) gibi hidrokarbonlar ana bileşiklerdir. Gülsuyunun karakteristik bileşiği, feniletal alkoldür.

Eski kaynaklarda, gülün kalp ve beyin üzerindeki olumlu etkilerinden bahsedilir. Yapılan farmakolojik ve klinik çalışmalarda, bu etkileri doğrulayacak sonuçlara ulaşılmıştır. Isparta gülü çiçeklerinin sulu alkollü ekstresinin, izole kobay kalbinde kalp atışımı ve kontraktilesini, muhtemelen beta-adrenerjik reseptörler üzerindeki

uyarıcı etkisiyle hızlandırdığı gözlenmiştir.

Gül çiçeklerinin tomurcuklarında bulunan siyanidin-3-O-glikozit adlı flavonoidin, anjiotensin-I-çevirici (ACE) enzim aktivitesini ciddi şekilde bastırdığı ve bu şekilde kalp-damar fonksiyonlarının iyileştirilmesinde önemli rol oynadığı gösterilmiştir. Zira, ACE, güçlü bir damar daraltıcı (vazokonstriktör) olan anjiotensin II üretimini sağlayan anahtar enzimdir.

Bir grup refrakter epilepsi (sara) hastası çocukla yapılan çift kör klinik çalışmada, % 10 gülyağı içeren sabit yağ ile hazırlanmış preparattan 5 ml, günde üç defa verilmiş; dört haftalık kullanım sonrasında sara nöbetlerinin, plaseboya göre önemli ölçüde azaldığı görülmüştür. Bu çalışmada, gülyağının antikonvulsan etkili olduğu bulunmuş ve anti-epileptik ilaçlara (AED) dirençli çocuklarda, sara nöbetlerinin oluşma sıklığını azalttığı ortaya çıkarılmıştır.

Gül çiçeklerinin kloroformlu ekstresinin, alzheimer hastalığına neden olan amiloid beta (Aβ) adlı peptitin oluşumunu inhibe ettiği gösterilmiştir. Kloroformlu ekstredeki etkin bi-

leşğin, kısa adı VLFA olan çok uzun zincirli, 37 karbonlu, çoklu doymamış yağ asidi olduğu anlaşılmıştır.

Gülyağı ve gül kokusunun karakteristik bileşiği olan feniletal alkolün, asetilkolin esteraz (AChE) ve butirilkolin esteraz (BChE) enzimlerini inhibe ettiği; yani hafıza kaybının önlenmesinde, yardımcı olabileceği belirlenmiştir.

Gül çiçeklerinin tomurcukları, kurutulduktan sonra çaya katılabilir. Gülsuyu, hem dini törenlerde serpilir, hem de özellikle güllaç ve su muhalebisi gibi yiyeceklerin tatlandırılmasında kullanılır. Gülbeşeker, bilhassa Osmanlı döneminde meşhur olan gül şekeridir.

K. Hüsnü Can Başer
Prof. Dr. Anadolu Üniv. Eczacılık Fak.

Fotoğraflar: Hasan Özçelik

Kaynak
Baser, K.H.C. ve A. Altintas, M. Kurkcuoglu, “Turkish Rose: A review of the history, ethnobotany and modern uses of rose petals, rose oil, rose water and other rose products”, HerbalGram 96 (2012): 40-53.

Bu yazıda belirtilen ifadeler, sadece bilgilendirme amaçlıdır; tavsiye niteliği taşımaz. Hastalıkta, tedavinin mutlaka doktor kontrolünde yapılması gerektiği unutulmamalıdır.